

Չարուհի ՍՈՂՈՍՈՆՅԱՆ

«Հայաստանում ֆրանսիական համալսարան» հիմնադրամ

«ԸՆՏԱՆԻՔ» ԳԵՐՀԱՄԿԱՑՈՒՅԹԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԾԱՌԻ ՁՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ, ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԻՍՊԱՆԵՐԵՆՈՒՄ

Ընտանիք հասկացույթը հանդիսանում է մի շարք գիտական ուղղությունների ուսումնասիրության առարկա, որոնցից յուրաքանչ-յուրն այն քննում է իրեն հետաքրքրող դիտանկյունից: Այնուամենայնիվ, վերոգրյալ հասկացույթի ուսումնասիրության գործընթացում նկատվում է երկու մոտեցում. առաջին մոտեցման պարագայում, ընտանիքը հանդիսանում է օրինակ՝ հոգեբանության ուսումնասիրության առարկան, քանի որ այս դեպքում այն ուսումնասիրվում է փոքր խմբերի դիտանկյունից, որն էլ պայմանավորված է ընտանիքում միջանձնային հարաբերությունների, անհատի կայացման, բնավորության ձևավորման և այլ հարցերի կարևորությամբ:

Երկրորդ դեպքում ընտանիքը մեկնաբանվում է որպես հանրույթ և դառնում է այնպիսի ուղղությունների ուսումնասիրության առարկա, ինչպիսիք են հասարակական հոգեբանություն, ազգագրություն, վիճակագրություն, լեզվաբանություն և այլն: Օրինակ՝ լեզվաբանության շրջանակներում *ընտանիքի*՝ որպես հասարակական երևույթի ուսումնասիրությունը ազգային ինքնության և միջմշակութային հաղորդակցության խնդիրների ուսումնասիրություններին կարելի է դասել: Այս պարագայում «ընտանիք» հասկացույթը կարող է մեկնաբանվել որպես «յուրային-օտար» հակամարտության բաղադրիչ: Նման հակադրումը տարբեր դրսևորումներով պարփակում է ամբողջ մշակույթը և հանդիսանում է ցանկացած հասարակական, մասսայական, ազգային աշխարհընկալման գլխավոր հասկացույթներից մեկը /Степанов, 2001: 126/:

«Ընտանիք» լեզվամշակութային գերհասկացույթն «աշխարհայացքային ընդհանրույթ» է, որն իր գործառույթն է իրականացում տարատեսակ խոսույթներում և հասարակական գիտակցության տարատեսակ ոլորտներում: Ընտանիքը, լինելով հասարակական կառույց, առաջնային դեր ունի հասարակության կայացման համար: Ընտանիքը հասարակության բջիջն է, և պատահական չէ, որ այս

հասկացույթը առանցքային դեր ունի և՛ հայկական, և՛ անգլիական, և՛ իսպանական լեզվամշակույթներում:

Սույն հոդվածում «ընտանիքը» դիտարկվում է որպես գերհասկացույթ: Այս առումով լիովին համամիտ ենք Վորկաչևի հետ առ այն, որ «Լեզվամշակութաբանության մեջ անհրաժեշտություն կա մշակել մի եզրույթ, որն առավել մասշտաբային կլինի, քան հասկացույթը, և որը հնարավորություն կընձեռի ուսումնասիրության ոլորտ ներգրավել իմաստային ամբողջական խմբեր, որոնք իրենց հերթին բաղկացած են հասկացույթներից՝ «սուպերհասկացույթներ», «գերհասկացույթներ» /rosgreat.org/?p=1342, Арутюнян, 2007: 11-13, Крячко 2007: 2-3/:

Ավելին, ինչպես իրավացիորեն նշում է Կոստրոբինան. «Լինելով մարդկային գիտակցության հասկացական ապարատի կենտրոնական տարր, հասկացույթները համընդհանուր երևույթներ են, որոնք բավականին բարդ բնույթ ունեն: Անհերքելի է այն հանգամանքը, որ գոյություն ունեն այնպիսի հասկացույթներ, որոնք այնքան սերտ են կապակցված միմյանց հետ, որ իրենց արտահայտած հասկացությունները խաչվում են միմյանց հետ՝ ճշգրտելով և լրացնելով մեկը մյուսին և բնութագրվելով անհատական նրբերանգներով: Նման բարդ երևույթները հարկ է անվանել *գերհասկացույթներ*՝ ելնելով հարազատական տարրերի միջև գոյություն ունեցող զուգորդական և տարբերական կապերից» /Кострубина, 2011: 37/:

Ժամանակակից հասարակագիտությունը հակված է ընդհանրացնելու «ընտանիք» և «ամուսնություն» հասկացությունները, քանի որ ամուսնությունը «հասարակության կողմից կնոջ և տղամարդու միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունների օրինականացված և կարգավորված ձև է, որը սահմանում է նրանց իրավունքները և պարտականությունները միմյանց և իրենց երեխաների նկատմամբ» /Социология семьи, 2005: 291/: Ընտանիքը սահմանվում է որպես «մեկ համընդհանուր գործունեության վրա հիմնված մարդկանց ամբողջություն, որոնք միմյանց հետ կապված են ամուսնական-ծնողական-հարազատական կապերով, իրականացնում են բնակչության վերարտադրում և ընտանեկան հարաբերությունների փոխանցում, ինչպես նաև երեխաների հասարակայնացում և ընտանիքի անդամների գոյության պահպանում» /Антонов, Медков, 1996: 66/: Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ երեք տարրերի (ամուսնական, ծնողական, հարազատական հարաբերություններ) համադրության արդյունքում է

միայն, որ կարող ենք խոսել լիարժեք ընտանիքի մասին: «Ընտանի-
քակազմ հիմնական հատկանիշ է համարվում «ծնողներ-երեխաներ»
ու նախ և առաջ «մայր-երեխա» հարաբերությունները» /Шимин,
1989: 151/, «ընտանիքը նախ և առաջ մարդիկ են, որոնք կապված են
արյունակցական (հարազատական) կապերով» /Воробьев, цит. по:
Антонов, 1998: 142/:

Օգտագործելով նշված երեք իմաստային դաշտերի բառային
միավորներից միայն ընտանիքի անդամներ ցույց տվող գոյական-
ները՝ պատկերել ենք «ընտանիք» գերհասկացույթի ծագումնաբա-
նական ծառը: Ջուզադրվող երեք լեզուներում ծառի մեկնարկային
կետ ենք ընդունել «զավակ, երեխա» բառային միավորը, քանի որ
նշված լեզուներում «ընտանիք» բառի բառարանային առաջին նշա-
նակությունն իր մեջ ներառում է «ծնողներին և երեխաներին», բացի
այդ, երեք լեզուներում էլ առկա է «ընտանիք» բառի՝ «երեխաները
ծնողների համար» նշանակությունը, սակայն նշված չէ այնպիսի
իմաստ, ըստ որի միայն ամուսիններն ընտանիք համարվեն: Մեկ-
նարկային կետի ընտրության համար հիմք է հանդիսացել նաև այն,
որ ընտանիքի անդամներ ցույց տվող բառերի մեծամասնությունը
ներկայացված է հենց երեխաների դիտանկյունից՝ մորաքույր, հոր-
եղբայր, մորաքեռայր, եղբորորդի և այլն:

Հատկանշական է, որ հայերենում, ի տարբերություն անգլերենի
և իսպաներենի, «ընտանիք» բառի բառարանային իմաստների մեջ
նշվում է կնոջ, ամուսնու և երեխաների մասին, որով շեշտադրվում է
ծնողների պաշտոնապես պսակադրված լինելու փաստը: Ինչպես
տեսնում ենք, անգամ բառերի բառարանային նշանակություններից
կարող ենք եզրահանգումներ անել հայ լեզվամշակույթի ավանդա-
պաշտության չափի և ծիսակատարությունների կարևոր դերի մա-
սին: Ուստի, անգլերենում և իսպաներենում ամուսնական հարաբե-
րություններ արտահայտող իմաստային դաշտը ներառված չէ ծառի
մեջ, մինչդեռ հայերենում այն ծագումնաբանական ծառի մասն է:

Ծագումնաբանական ծառի տեսքը պայմանավորված է նրանով,
թե ում դիտանկյունից է ներկայացված: Եթե ծառը ներկայացվի մոր
դիտանկյունից “niece” և “nephew” բառարանային միավորները կճյու-
ղավորվեն ոչ միայն “sister” և “brother”, այլև “sister-in-law” և “brother-
in-law” բներից, քանի որ դրանք ունեն նաև “son and daughter of one’s
husband’s sister or brother” բառարանային նշանակությունը և այլն:

Քանի որ ներկայացված ծագումնաբանական ծառի կենտրոն է դիտարկվում «երեխա» բառային միավորը, ծառի բների հասկացությունները տրված են ըստ երեխայի ընկալման, ինչպես՝ “aunt, uncle” բառային միավորները, որոնք թեև սերում են “mother, father” բներից, բայց ցույց չեն տալիս երեխայի քեռուն կամ մորաքրոջը:

“Grandchildren, granddaughter, grandson, great-grandchildren, great-great-grandchildren, godchildren” և այլ բառային միավորների բներում պատկերված ճկված նետանման նշանը ցույց է տալիս, որ տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է երեխաներին:

Ծառի պատկերից պարզ է դառնում, որ “child/children” հասկացությանն ամենամոտը “parents, father, mother, sister, brother, step-sister, stepbrother, half-sister, half-brother” բառային միավորներն են: Նշենք, որ “step-” նախածանցը (հին անգլերենի stēop-) 8-10-րդ դարերում հոմանիշ է եղել «որք» բառին և նշանակել է «հարազատներից զուրկ» (Webster’s Revised Unabridged Dictionary, G. & C. Merriam, 1913), սակայն ներկայումս այս բառային միավորը ծնողների և քույր-եղբայրների հետ գտնվում է միևնույն հարթության վրա: Նույն հարթության վրա են գտնվում նաև “godparents, godmother, godfather” հասկացությունները, որոնք կարող են արյունակցական կապ չունենալ, բայց ուղիղ կապով կապակցված են “child/children” հասկացության հետ:

“Child” հասկացության հետ առաջին աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցված են “sister-in-law, brother-in-law”, “nephew, niece”, “aunt” և “uncle”, “grandparents, grandmother, grandfather” բառային միավորները (sister-in-law = brother’s $\xrightarrow{1^\circ}$ wife): Առաջին չորս բառային միավորների կապն իրականացվում է “brother, sister”, հաջորդ հինգինը “mother, father, parents” հասկացությունների միջոցով:

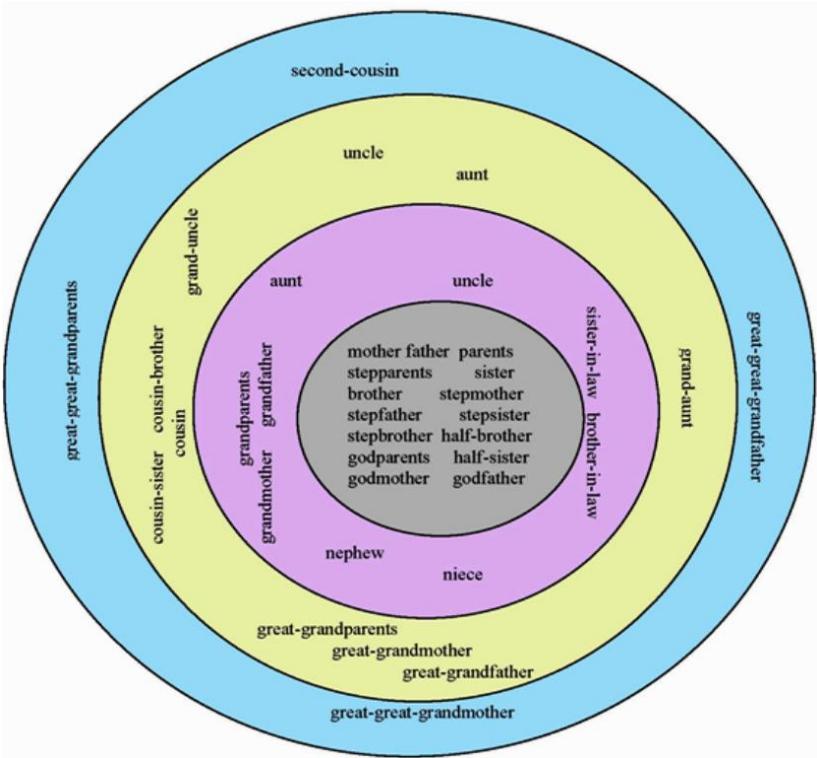
Երկրորդ աստիճանի միջնորդավորված կապով են կապակցված “aunt, uncle, grand-aunt, grand-uncle, cousin, cousin-sister, cousin-brother, great-grandparents, great-grandmother, great-grandfather” հասկացությունները (aunt = parents’ $\xrightarrow{1^\circ}$ brother’s $\xrightarrow{2^\circ}$ wife):

Երրորդ աստիճանի միջնորդավորված կապով են կապակցված “great-great-grandparents, great-great-grandmother, great-great-grandfather, second cousin” բառային միավորները (great-great-grandfather = parents’ $\xrightarrow{1^\circ}$ parents’ $\xrightarrow{2^\circ}$ parents’ $\xrightarrow{3^\circ}$ father)

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ ծառի բների տեղակայությունը կենտրոնական հասկացության համեմատությամբ, կարող ենք դուրս բերել «ընտանիք» գերհասկացույթի միջուկը և շրջագիծը: Միջուկն իր մեջ ներառում է “child” բառային միավորի հետ անմիջական կապակցված բառային միավորները, շրջագծի յուրաքանչյուր օղակը՝ համապատասխան աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցված բառային միավորները:

Աղյուսակ 6

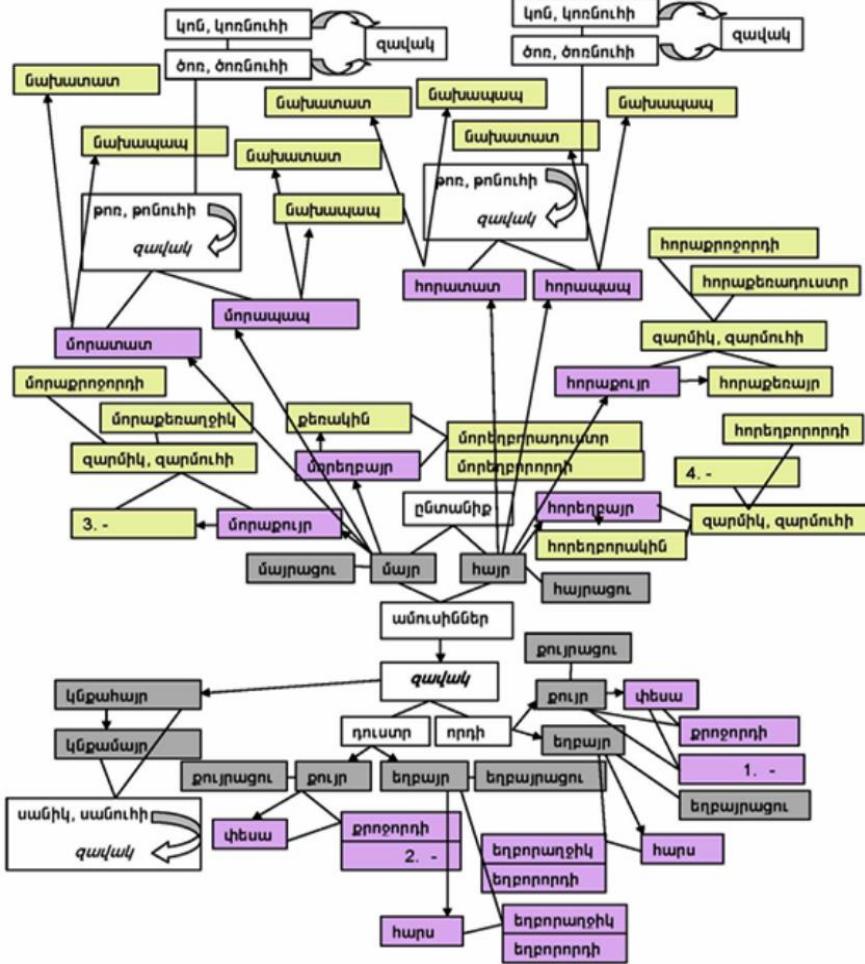
«Ընտանիք» գերհասկացույթի գծագրային պատկերը անգլերենում

բ. «Ընտանիք» հասկացույթի ծագումնաբանական ծառը հայերենում.

Աղյուսակ 7

«Ընտանիք» հասկացույթի ծագումնաբանական ծառը հայերենում

Ջուգադրելով անգլերենի և հայերենի «ընտանիք» գերհասկացույթը ներկայացնող ծագումնաբանական ծառերը՝ նշենք, որ ի

տարբերություն անգլերենի՝ հայերենում ծառի մեջ ներառված է նաև «ամուսիններ» բառային միավորը՝ պայմանավորված «ընտանիք» բառի բառարանային նշանակությամբ: Հայերենում, ինչպես և անգլերենում, ծառը ներկայացվում է «երեխաների» դիտանկյունից:

Նպատակահարմար չենք գտել ծագումնաբանական ծառը ծանրաբեռնել հոմանիշներով (քավոր, կնքահայր, սանահեր, մորեղբորորդի, քեռորդի):

Երկու լեզուներում ծագումնաբանական ծառերի համեմատությունից պարզ է դառնում, որ հայերենը «խորթ երեխաներ», «խորթ աղջիկ», «խորթ տղա» հասկացությունները չի ներկայացնում մեկ բառային միավորով («խորթ» ածականը բացասական երանգ ունի, և բնական է, որ մարդն իր խորթ երեխային ներկայացնելիս չի շեշտադրի նրա խորթ լինելը): Հայերենում կան «քույրացու», «եղբայրացու» բառային միավորները, բայց, այնուամենայնիվ, քույրացու և քույր, եղբայրացու և եղբայր բառերի միջև հնարավոր չէ հավասարության նշան դնել:

Ծագումնաբանական ծառի բներում պատկերված մեկից չորս քվեերը ցույց են տալիս, որ հայերենում չկա տվյալ հասկացությունը մեկ բառով արտահայտող բառային միավորը, ինչպես՝ քրոջ դուստր, մորաքրոջ ամուսին, հորեղբոր կին:

Ինչպես անգլերենում, հայերենում ևս երեխաներ բառային միավորին ամենամոտը ծնողներ, հայր, մայր, հայրացու, մայրացու, քույր, եղբայր, քույրացու, եղբայրացու, կնքահայր, կնքամայր բառային միավորներն են, որոնք ներառվում են «ընտանիք» գերհասկացույթի միջուկի մեջ: Միջուկին հարող առաջին շրջագծում ներկայացված են «երեխաներ» հասկացույթի հետ առաջին աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցված հորաքույր, մորաքույր, մորեղբայր, հորեղբայր, մորատատ, մորապապ, հորատատ, հորապապ, հարս, փեսա, քրոջորդի, եղբորորդի, եղբորաղջիկ միավորները:

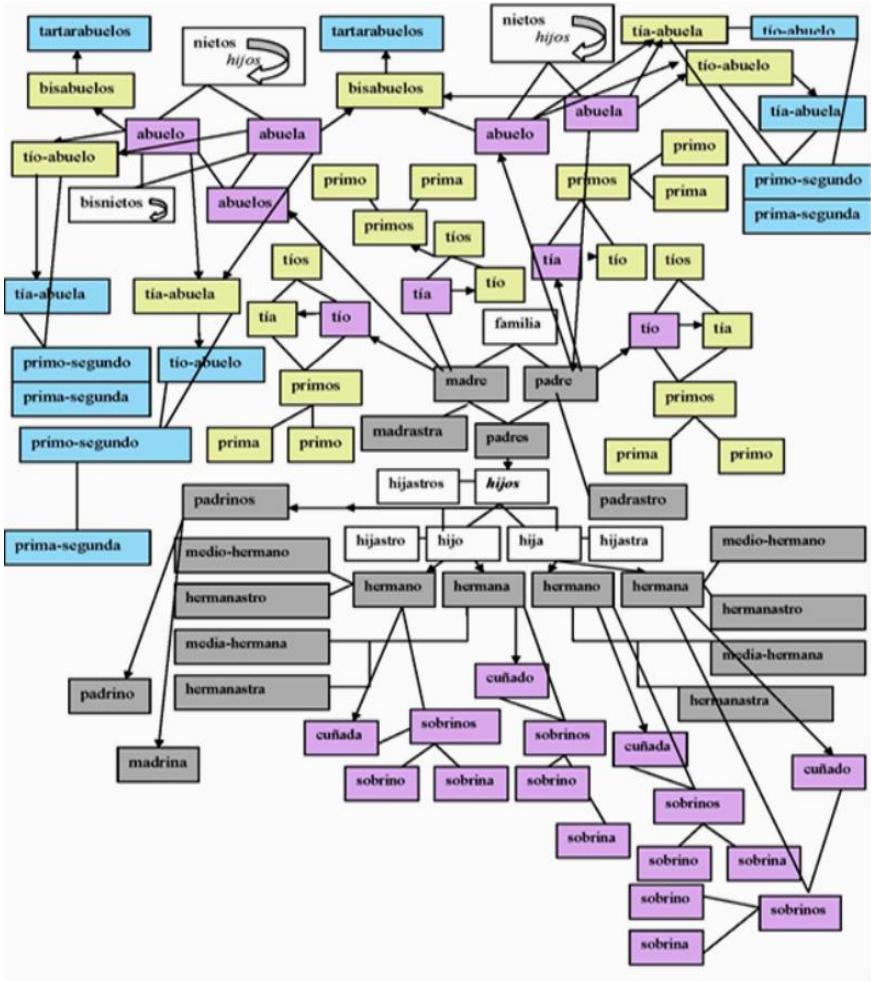
Ստորև ներկայացնում ենք «ընտանիք» գերհասկացույթի միջուկի և շրջագծերի գծագրային պատկերը:

գ. «Ընտանիք» գերհասկացության ծագումնաբանական ծառը իսպաներենում.

Աղյուսակ 9

«Ընտանիք» հասկացության ծագումնաբանական ծառը իսպաներենում

Ինչպես հայերենում և անգլերենում, այնպես էլ իսպաներենում ծագումնաբանական ծառի կենտրոնական հասկացությունը “hijos” (երեխաներ) բառային միավորն է, որի ընտրությունը, ինչպես արդեն

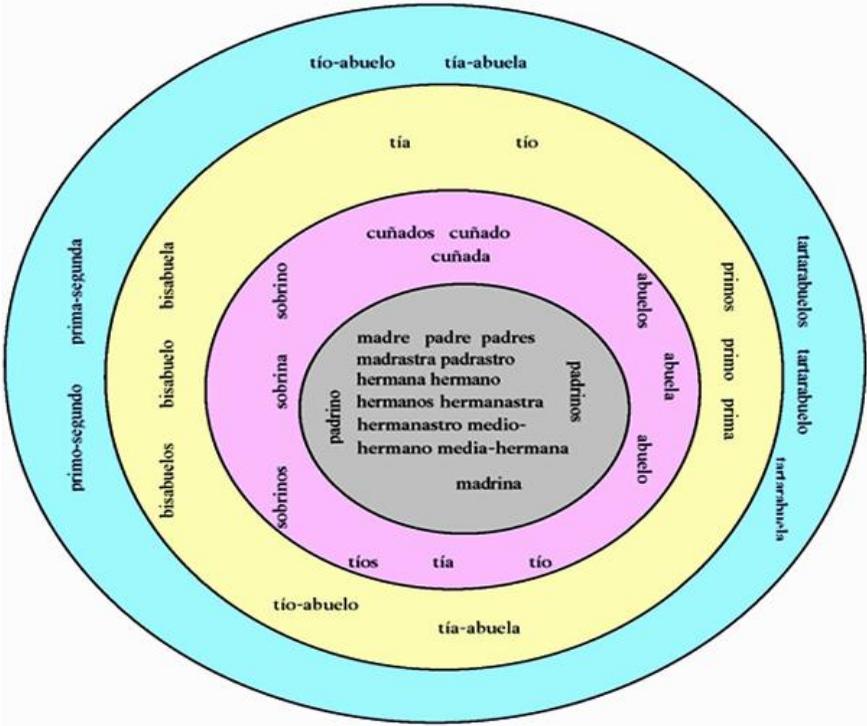
վերը նշվեց, պայմանավորված է “familia” բառի բառարանային նշանակությամբ:

Անգլերենում և իսպաներենում ծագումնաբանական ծառերը բավականին մնան են. երկու լեզուներում էլ կան stepchildren – hijastros, second-cousin – primo-segundo, grand-uncle, grand-aunt – tio-abuelo, tia-abuela, great-great-grandparents – tartar-abuelos, great-great-grandchildren – tartar-nietos բառային միավորները, uncle, tio բառային միավորները օգտագործվում են ինչպես մորեղբորը և հորեղբորը, այնպես էլ մորաքրոջ և հորաքրոջ ամուսիններին անվանելու համար: Միակ տարբերությունը իսպաներեն medio-hermano, media-hermana բառային միավորն է, որի համարժեքը չկա անգլերենում:

Նշված երկու լեզուներում մնան են նաև «ընտանիք» գերհասկացույթի միջուկը և շրջագծերը:

Աղյուսակ 10

«Ընտանիք» գերհասկացույթի գծագրային պատկերը իսպաներենում

Ջուզադրվող երեք լեզուներում «ընտանիք» գերհասկացույթի միջուկի և շրջագծերի գծագրային պատկերն ուսումնասիրելով՝ կարող ենք նշել, որ

1. «ընտանիք» գերհասկացույթի *միջուկն* ավելի նման է անգլերենում և իսպաներենում:
2. Հայերենում «ընտանիք» գերհասկացույթի *միջուկը* խորթ ծնողներ, սանահայր և սանամայր (godparents, padrinos), խորթ դուստր, խորթ որդի, եղբայր և քույր (hermanos), մեկ ընդհանուր ծնող ունեցող քույր/եղբայր հասկացությունները մեկ բառային միավորով չի արտահայտում:
3. Հայերենում առաջին աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցումը բազմազան է, քանի որ, ի տարբերություն անգլերենի և իսպաներենի, aunt, uncle, tío, tía բառային միավորները հայերենում արտահայտված են տարբեր բառերով՝ հորաքույր, հորեղբայր, մորաքույր, մորեղբայր, ինչպես նաև nephew, niece, sobrino, sobrina բառերը, որոնք արտահայտված են քրոջորդի, եղբորորդի, եղբորաղջիկ բառային միավորներով:
4. Երկրորդ աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցումը մեծ նմանություն ունի անգլերենում և իսպաներենում, մինչդեռ հայերենում բացակայում են grand-uncle և grand-aunt բառային միավորները:
5. Երրորդ աստիճանի միջնորդավորվածությամբ կապակցումը հայերենին հատուկ չէ ընդհանրապես:
6. Իսպաներենում, ի տարբերություն անգլերենի, այն առավել լայն կիրառություն ունի, քանի որ կա tío-abuelo և tía-abuela (ծնողների մորաքրոջ/հորաքրոջ ամուսին կամ մորեղբոր/հորեղբոր կին), նաև primo-segundo և prima-segunda բառային միավորների սեռային տարանջատում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Антонов А.И. Микросоциология семьи (методология исследования структур и процессов): учеб. пособие для вузов. М., Изд. дом “Nota Bene”, 1998.

2. Антонов А.И., Медков В.М., Социология семьи. М., Изд-во МГУ, 1996.
3. Арутюнян Н.Л. Понятие «сверхконцепт» // Vita in lingua: К юбилею проф. С.Г. Воркачева. Краснодар, 2007.
4. Воркачев С.Г. Идея патриотизма в русской лингвокультуре: монография. Волгоград: Парадигма, 2008.
5. Кострубина Е.А. Гиперконцепт Семья/дом – Family/Home в русской и английской лингвокультурах. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Омск, 2011.
6. Крячко В.Б. Концептосфера «война» в английской и русской лингвокультурах. АКД. М., 1995.
7. Социология семьи / под ред. Антонова А.И. М.: ИНФРА-М, 2005..
8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. М., 2001.
9. Шимин Н.Д. Семья как общественное явление. Воронеж, Изд-во Воронеж, ун-та, 1989.
10. rosgreat.org/?p=1342

3. СОГОМОНЯН – Сравнительное исследование этимологического древа гиперконцепта "семья" в английском, армянском и испанском языках. – Целью данной статьи является представление этимологического древа гиперконцепта "семья" на основе трех семантических полей, охватывающих вышеуказанный гиперконцепт, а именно: родственные отношения, супружеские отношения, а также отношения отцов и детей. Ядром древа данного гиперконцепта в вышеупомянутых трех языках является понятие "ребенок", что обосновывается самой словарной дефиницией слова "семья". Более того, в армянской концептологии понятие "брак" также включено в ядерную составляющую концепта, принимая во внимание тот факт, что определение "семья" также включает в себя семейное положение. Показана разная степень близости к основному ядру. В результате данного исследования представляется полная картина ядра и периферии этимологического древа гиперконцепта "семья" в английском, армянском и испанском языках.

Z. SOGHOMONYAN – *Comparative Study of the Ethymological Tree of the Hyperconcept “Family” in English, Armenian and Spanish.* –

The paper is aimed at drawing the etymological tree of the hyperconcept “Family” based on the three semantic fields comprising the aforesaid hyperconcept: relative relations, marital relations, parents-children relations. The core hollow of the tree in the aforementioned three languages is the concept “child” based on the definition of “family” as given in dictionaries. Moreover, in Armenian the concept “marriage” has also been inserted into the core hollow, taking into account the fact that definition of “family” implies marital status as well. Hollows show different degrees of proximity to the core hollow. As a result the nucleus and the periphery of the concept “family” have been drawn based on the etymological tree.